

УДК 316.643.2**О.І. Бурова***Інститут соціології НАН України*

ПОСЕЛЕНСЬКА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЖИТТЄВОГО КОМФОРТУ НАСЕЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У статті порівнюється поселенська диференціація життєвого комфорту європейських країн. У західноєвропейських країнах простежується тенденція зростання показників життєвого комфорту із зменшенням розміру населеного пункту. У постсоціалістичних країнах помітна загальна тенденція зростання цих показників із збільшенням розміру населеного пункту.

Ключові слова: життєвий комфорт, урбанізація.

Процеси урбанізації поглибили різницю між життєдіяльністю міських та сільських мешканців. У різних поселенських спільнотах українського суспільства існують відмінності в ціннісних орієнтаціях та запитах. Сільські мешканці часто залишаються прихильниками традиційних, патріархальних цінностей. Повільна плинність їхнього життя, залежність трудової діяльності від погоди та невиваженість у побуті більш раціоналізують матеріальні потреби селян. Їхня історична пам'ять зосередила потреби в безпеці і впевненості в майбутньому переважно на агрокультурній сфері, яка залежить від погодних та політико-економічних чинників. До того ж менше соціальне розшарування сільських мешканців порівняно з городянами створює вужчий простір для соціального порівняння. Натомість із збільшенням розміру населеного пункту зростають вимоги в побуті, більш ширшим стає розмаїття професійних та дозвілєвих можливостей. На відміну від селян, меншою стає залежність міських жителів від погодних умов, натомість зростає чинник небезпек екологічного та техногенного характеру. Тож потреба мешканців міст у тривалому забезпеченні різними благами зумовлює дещо інші механізми соціального порівняння. Бурхливий темп життя міських мешканців, різке соціальне розшарування та знеособлення соціальної взаємодії, особливо у великих містах, створює особливе тло, на якому соціальне порівняння загострює увагу на анонімних зразках успішного життя. Емпіричні дослідження показали, що існує чітка кореляція між зростанням щільності населення і такими показниками, як зниження народжуваності, зростання смертності, кількості хворих на туберкульоз, дитячої і підліткової злочинності, психічних захворювань [1, с. 43]. Усе це порівняно із сільським простором суттєво ускладнює механізми набуття життєвого комфорту.

З поширенням постіндустріальних тенденцій розвитку західних суспільств у другій половині XX ст. з великих міст поступово почало витіснятися промислове виробництво. Разом із промисловим виробництвом з центру великих міст на їх околиці перемістилося наукоємне та інноваційне виробництво, де сконцентрувалися висококваліфіковані працівники. Цей процес призвів до зменшення населення у великих містах західних країн. Переселення людей з високими доходами з центру міст на околиці призвело до втрати місцевих податкових надходжень та зростання соціальної напруженості у центральних кварталах. Безперервно зростаючий соціальний контраст між старими міськими центрами та їх околицями дав поштовх процесові *субурбанізації* (розширення передмість) та призвів до того, що поширення приміського способу життя набуло стильових ознак успішності і благополуччя. Як свідчить дослідження "Якість американського життя", яке провів 1970-х рр. А. Кемпбелл з колегами, мешканці мегаполісів у більшості випадків менш позитивно оцінюють різні аспекти людської життєдіяльності у своєму населеному пункті, ніж жителі передмість мегаполісів, інших великих міст, малих міст та сіл [2, р. 234]. Процеси субурбанізації призвели до стримування росту великих міст та пожвавлення економіки американської провінції. Унаслідок цього розпочалося вирівнювання життєвого комфорту за поселенською ознакою. В окремих випадках рівень життєвого комфорту в провінції почав переважати аналогічний показник у найбільших містах. З початком входження західних країн у постіндустріальну епоху концентрація матеріального виробництва у великих містах втрачає своє першочергове значення в продукуванні високого рівня життя. Відбулося поширення постматеріалістських цінностей, які зумовлювали прискіпливіше ставитися до соціальних, побутових та екологічних проблем великих міст. Постіндустріальна економіка та більша вимогливість до соціального ареалу свого проживання стали чинниками "розосередження" життєвого комфорту за межі великих міст.

На відміну від процесів субурбанізації в країнах Заходу, коли високий рівень життєвого комфорту почав поширюватися на передмістя, малі міста і сільську місцевість і навіть переважати аналогічний показник у мегаполісах, у країнах третього світу, особливо в тих, де економіка стрімко розвивається (Китай, Індія, Бразилія, ПАР тощо), урбанізація набула рис так званої *метрополізації*, коли соціально-економічний розвиток сконцентрувався в одному або декількох центрах країни. Метрополізація, незважаючи на її негативні екологічні, соціально-психологічні наслідки від перенаселення, передбачає концентрацію життєвого комфорту саме в мегаполісах, оскільки бурхливий економічний розвиток поширюється лише на декілька урбаністичних центрів (включаючи столицю) кожної з країн. Натомість історія злету мегаполісів третього світу обумовлена здебільшого процесом глобалізації: конкуренція транснаціональних компаній у гонитві за скороченням своїх витрат, за можливістю використовувати низькооплачувану робочу силу і більш дешеву зем-

лю змушує їх переносити в країни Південної Америки, Африки та Азії своє виробництво. Цьому сприяє і те, що в країнах третього світу існує не такий жорсткий, як у країнах Заходу, екологічний та профспілковий контроль. Внаслідок цього мегаполіси країн третього світу перетворилися у виробничі цехи світової економіки.

Початкові фази процесу метрополізації проявилися також і в столицях пострадянських країн, збігаючись з процесами політичної та економічної централізації. Однак, незважаючи на високий рівень якості життя в мегаполісах, їх мешканці оцінюють своє становище як гірше, ніж ті, хто живе в маленьких містах і селах. Зокрема, за даними ВЦИОМ, жителі російських мегаполісів задоволені своїм становищем менше, ніж жителі невеликих міст і сіл. У цілому по країні свою життєву ситуацію називають важкою 56% росіян. У великих містах таких песимістів виявилось 63% [3]. Більше того, зростання добробуту та задоволення матеріальних потреб окремих мешканців великих міст Росії провокує загострене відчуття незадоволеності. За даними опитування, проведеного Левада-Центром на замовлення російської *"Новой газеты"* у травні 2011 року, серед респондентів, які мають достаток вище середнього, бажання залишити батьківщину ще вище, ніж по країні в цілому. Близько третини росіян у віці від 25 до 39 років з доходом від 1,5 тис. євро і вище, які проживають у великих містах, у тому числі в столиці, хотіли б виїхати назавжди або, принаймні, на невизначений час. Більшість (65–70%) із тих, хто бажає поїхати за кордон – на роботу або постійне проживання, – уже багато разів бували за кордоном (у середньому за останні три роки вони виїжджали не менше 4 разів). Серед мотивів, якими керуються молоді городяни у своєму прагненні змінити місце проживання, на перше місце ставлять дві речі: а) високу якість життя, заради якої варто багато, наполегливо і винахідливо працювати, і б) умови її забезпечення (впевненість у майбутньому, усвідомлення того, що ніхто не зможе по своїй волі позбавити їх досягнутого) [4]. Тобто тривога втратити досягнуте та механізм соціального порівняння стають визначальними у відчутті життєвого дискомфорту, зумовлюючи міграційні настанови молодих мешканців мегаполісів Росії.

Подібні процеси спостерігаються в країнах Центральної та Східної Європи. Це пов'язано з деякими особливостями режиму внутрішньої міграції. Зокрема, наявність значних сільськогосподарських ресурсів в регіоні і розташування сировинних джерел, які є важливою економічною базою, сприятиме збереженню нинішньої достатньо стійкої частки міського населення. Вступ більшості країн Центральної та Східної Європи у Шенгенський безвізовий простір призвів до того, що багато висококваліфікованих громадян виїхали на заробітки у багатші країни Євросоюзу. До того ж наслідками вступу у Європейський Союз стали значні скорочення виробничого сектору економіки.

Дослідження життєвого комфорту за умов урбанізації потребує надійної порівняльної інформації стосовно поселенської диференціації емоційних

станів людини, які залежать від соціетальних умов та змін у політичній, економічній і соціальній сфері різних країн. У цьому випадку стане корисним крос-культурний метод. Застосування в дослідженні певної проблеми крос-культурного методу (або порівняльного методу) дозволяє шляхом порівняння виявити загальне й особливе в розвитку національних суспільств. Порівняльні дослідження націй, які територіально проживають у подібних географічних умовах та претендують на охоплення певною загальною ідентичністю (наприклад, європейською цивілізацією), дозволяють виділити ареали поширення певних соціальних феноменів та чинники, які їх зумовлюють.

Одним з авторитетних міжнародних порівняльних досліджень є Європейське соціальне дослідження (European Social Survey), до якого у 2005 р. приєдналася Україна і стала учасником другої хвилі міжнародного порівняльного дослідницького проекту. У 2007 та 2009 рр. були проведені відповідно третя і четверта хвилі опитувань ESS (докл. див.: [5]). Особливістю Європейського соціального дослідження є те, що для багатьох показників використовується 10-бальна шкала вимірювання. Як зазначає Дж.Фішер, надійність оцінок задоволеності життям, щастя чи іншого емоційного стану видається менш проблематичною, коли при вимірюванні звертається більша увага не на кількість категорій (аспектів проблеми), а на шкалу вимірювання: за 10- та 11-бальною шкалою було виявлено більш надійні відповіді (до 20%) у порівнянні з 7-, 5- або 4-бальною шкалою [6, р. 24]. Таким чином, використання результатів цього дослідження, по-перше, дасть змогу точніше визначити місце України у сфері суб'єктивного сприйняття її громадянами свого життя порівняно з громадянами іншими європейських країн, по-друге, проаналізувати поселенську диференціацію життєвого комфорту населення європейських країн з відмінними соціально-економічними умовами життєдіяльності, які відображають особливості процесів урбанізації.

Одним із основних показників життєвого комфорту є задоволеність життям. Цей показник є базовим у Європейському соціальному дослідженні, відтак запитання щодо задоволеності життям ставиться в усіх опитувальних хвилях ESS. Розглядаючи динаміку задоволеності сьогоdnішнім життям в різних європейських країнах, можна констатувати відсутність чіткої тенденції динаміки цього показника в більшості країн (див. табл. 1).

В одних країнах задоволеність життям протягом другої половини 2000-х рр. зростає, в інших – знижується. Однак ці зміни є несуттєвими. Серед країн, де зафіксовано найвищі середні бали (від 7 і більше) задоволеності своїм сьогоdnішнім життям, представлені Данія, Норвегія, Швеція, Фінляндія, Ісландія, Іспанія, Ірландія, Велика Британія, Нідерланди, Бельгія, Люксембург, Швейцарія, Австрія та Кіпр. Деяко нижчі показники задоволеності життям (приблизно від 6 до 7 балів) спостерігаються серед таких країн, як Словенія, Німеччина, Франція, Польща, Чехія, Хорватія, Естонія та Греція. Найнижчі показники – в таких країнах, як Румунія, Латвія, Туреччина, Португалія, Угорщина, Росія,

Болгарія та Україна. Україна та Болгарія вирізняються з-поміж усіх європейських країн тим, що середній показник задоволеності життям не перетнув умовну середню позначку "5". Таким чином, можна констатувати, що болгари та українці в цілому скоріше не задоволені життям, ніж задоволені.

Таблиця 1

Динаміка відповідей на запитання "Наскільки Ви в цілому задоволені своїм сьогоднішнім життям?", середній бал

(0 – зовсім незадоволений, 10 – повністю задоволений)

Країна	2005	2007	2009
Австрія	7,50	7,63	–
Бельгія	7,43	7,41	7,27
Болгарія	–	4,70	4,41
Велика Британія	7,12	7,23	7,08
Греція	6,42	–	6,06
Данія	8,46	8,48	8,52
Естонія	5,89	6,38	6,20
Ізраїль	–	–	7,44
Ірландія	7,72	7,54	–
Ісландія	8,46	–	–
Іспанія	7,13	7,44	7,31
Кіпр	–	7,46	7,08
Латвія	–	6,06	5,88
Люксембург	7,73	–	–
Нідерланди	7,57	7,55	7,69
Німеччина	6,79	6,83	6,95
Норвегія	7,66	7,76	7,89
Польща	6,24	6,69	6,87
Португалія	5,68	5,52	5,72
Росія	–	5,25	5,47
Румунія	–	5,85	6,14
Словаччина	5,58	6,08	6,51
Словенія	6,90	6,97	6,93
Туреччина	–	–	5,68
Угорщина	5,69	5,42	5,29
Україна	4,44	4,39	4,19
Фінляндія	8,00	7,99	7,94
Франція	6,44	6,42	6,35
Хорватія	–	–	6,67
Чехія	6,54	–	6,65
Швейцарія	8,06	8,10	7,96
Швеція	7,84	7,82	7,86

У Європейському соціальному дослідженні поселенський аспект аналізується за шкалою "1 – велике місто; 2 – передмістя або околиця великого міста;

3 – невелике місто; 4 – село; 5 – окремий дім (хутір) у сільській місцевості". Треба зазначити, що останній поселенський сегмент – окремий дім (хутір) у сільській місцевості – статистично представлений у національних вибірках переважно скандинавських країн, таких як Данія, Норвегія, Фінляндія, Швеція, Ісландія, Ірландія, та в Словенії, Швейцарії і Латвії. Тому, аналізуючи поселенські відмінності життєвого комфорту, потрібно мати на увазі, що в решті країн ця поселенська група не достатньо представлена для нашого аналізу.

Наявність запитання задоволеності життям у цілому в усіх хвилях ESS дає змогу не тільки проаналізувати поселенські відмінності щодо задоволеності життям в європейських країнах, але й простежити динаміку цих відмінностей у другій половині 2000-х рр. (див. табл. 2). Помітним є те, що суттєвих коливань у бік пониження показника задоволеності життям серед поселенських груп розвинутих країн Західної Європи не спостерігається. За рівнем впливу поселенського чинника на задоволеність життям європейські країни виокремлюються в три групи. Особливістю першої групи країн є той факт, що середньонаціональний бал задоволеності своїм сьогоднішнім життям перевищує аналогічний середній бал у великому місті, до того ж помітна чітка тенденція зростання показника задоволеності життям із зменшенням розміру населеного пункту. До таких країн можна віднести Данію, Ісландію, Швейцарію, Фінляндію, Норвегію, Швецію, Нідерланди, Іспанію, Бельгію, Ірландію, Австрію, Велику Британію та Естонію. До другої групи було віднесено ті країни, в яких середній бал задоволеності у великому місті наближений до середньонаціонального показника і загалом не помічено суттєвих відмінностей у задоволеності життям за поселенським розподіл відповідей респондентів. До цієї групи можна віднести Люксембург, Грецію, Кіпр, Францію, Іспанію, Латвію, Ізраїль, Естонію, Чехію, Польщу, Румунію. До третьої групи було віднесено країни, в яких середній бал задоволеності життям у великому місті перевищує середньонаціональний показник. Крім цього у таких країнах помітна загальна тенденція зростання показника задоволеності життям із зростанням розміру населеного пункту. До цієї групи слід віднести такі країни, як Португалія, Туреччина, Болгарія, Угорщина, Словаччина, Словенія, Хорватія, Росія та Україна. Слід зазначити, що якщо в другій (2005) і третій (2007) хвилях опитування Україна чітко співвідносилася з критеріями третьої групи, то в опитуванні третьої хвилі (2009) простежується феномен, коли середньонаціональний бал задоволеності життям перевищує аналогічний середній бал у великому місті, до того ж задоволеність життям у великому місті помітно нижча за аналогічні показники в невеликому місті та селі.

У третій хвилі (2007) Європейського соціального дослідження респондентам було запропоновано відповісти на низку запитань, які в цілому охоплюють інші аспекти життєвого комфорту. Серед цих аспектів – *задоволеність тим, як на даний час склалося життя; задоволеність матеріальним станом; задоволеність сьогоднішньою роботою та задоволеність співвідношенням*

Таблиця 2

Поселенський розподіл відповідей на запитання: "Наскільки Ви в цілому задоволені своїм сьогодишнім життям?", середній бал (0 – зовсім незадоволений, 10 – повністю задоволений)

Країна	Велике місто			Передмістя або околиця великого міста			Невелике місто			Село			або окремих дім (хутір) у сільській місцевості		
	2005	2007	2009	2005	2007	2009	2005	2007	2009	2005	2007	2009	2005	2007	2009
Австрія	7,05	7,50	–	7,53	7,40	–	7,44	7,39	–	7,69	7,86	–	8,09	7,63	–
Бельгія	7,10	6,97	6,74	7,47	7,47	7,28	7,38	7,29	7,21	7,54	7,53	7,41	7,51	7,58	7,56
Болгарія	–	5,01	4,71	–	4,08	4,93	–	4,77	4,22	–	4,28	4,12	–	–	4,12
Велика Британія	6,88	7,04	6,74	6,87	7,17	6,99	7,16	7,20	7,05	7,36	7,31	7,39	7,49	7,96	7,30
Греція	6,41	–	6,08	6,37	–	5,12	6,48	–	6,17	6,40	–	6,21	6,38	–	7,33
Данія	8,37	8,44	8,50	8,40	8,43	8,44	8,53	8,42	8,56	8,41	8,64	8,55	8,59	8,67	8,49
Естонія	6,10	6,42	6,09	6,38	6,76	6,41	5,72	6,22	6,11	5,97	6,54	6,46	5,56	6,39	6,33
Ізраїль	–	–	7,42	–	–	7,48	–	–	7,22	–	–	7,86	–	–	8,55
Ірландія	7,46	6,63	–	7,78	7,33	–	7,45	7,33	–	7,60	7,69	–	7,92	8,03	–
Ісландія	8,38	–	–	8,68	–	–	8,41	–	–	8,17	–	–	8,69	–	–
Іспанія	7,14	7,52	7,37	6,57	6,90	7,19	7,26	7,46	7,08	7,14	7,43	7,44	7,06	7,80	7,37
Кіпр	–	7,54	6,80	–	7,37	7,29	–	7,56	7,56	–	7,31	7,16	–	–	7,00
Латвія	–	6,11	6,10	–	6,19	5,18	–	6,06	5,84	–	6,01	5,93	–	5,90	5,56
Люксембург	7,85	–	–	7,89	–	–	7,40	–	–	7,86	–	–	7,99	–	–
Нідерланди	7,41	7,18	7,45	7,64	7,54	7,60	7,42	7,59	7,77	7,73	7,74	7,77	7,50	7,30	7,85
Німеччина	6,44	6,36	6,91	6,70	6,98	7,05	6,91	6,85	6,95	6,93	6,99	6,92	7,06	7,26	7,08
Норвегія	7,48	7,60	7,82	7,70	7,69	7,84	7,64	7,74	7,83	7,79	7,84	8,07	7,64	7,88	7,90
Польща	6,11	6,52	6,90	5,89	6,64	6,70	6,24	6,65	6,94	6,39	6,84	6,81	4,71	5,73	6,69
Португалія	5,97	5,97	5,94	5,58	5,52	6,13	5,78	5,32	5,74	5,55	5,57	5,48	3,43	4,41	3,31
Росія	–	5,60	5,54	–	5,56	5,61	–	5,28	5,46	–	4,81	5,31	–	3,08	5,95
Румунія	–	5,87	6,29	–	7,27	6,59	–	5,87	6,46	–	5,80	5,87	–	–	6,35
Словаччина	6,11	6,48	6,71	5,58	6,24	6,63	5,47	5,89	6,43	5,48	6,05	6,26	5,36	6,00	9,00
Словенія	7,03	7,25	6,97	6,71	7,09	7,05	6,92	6,92	7,11	7,00	6,98	6,83	6,53	6,52	6,74
Туреччина	–	–	5,84	–	–	5,43	–	–	5,81	–	–	5,43	–	–	5,88
Угорщина	5,77	5,84	5,49	4,69	5,11	4,79	5,85	5,45	5,30	5,93	5,18	5,23	4,48	5,04	5,71
Україна	4,58	4,63	4,01	4,46	2,93	3,86	4,57	4,39	4,45	4,38	4,36	4,34	3,00	5,00	4,33
Фінляндія	8,06	7,90	7,87	7,87	8,02	7,73	8,07	8,05	7,99	8,03	7,80	7,94	7,88	8,15	8,04
Франція	6,56	6,36	6,40	6,54	6,74	6,34	6,34	6,23	6,39	6,39	6,54	6,36	6,95	6,48	5,94
Хорватія	–	–	6,86	–	–	6,79	–	–	6,64	–	–	6,55	–	–	7,33
Чехія	6,72	–	6,51	6,93	–	6,55	6,39	–	6,68	6,60	–	6,76	4,93	–	5,99
Швейцарія	7,85	7,88	7,62	7,92	7,95	7,90	8,06	7,98	7,74	8,08	8,18	8,11	8,31	8,26	8,28
Швеція	7,79	7,65	7,74	7,81	7,72	7,87	7,84	7,99	7,77	7,85	8,11	7,91	7,95	8,11	8,12

між витрачанням часу на роботу та інші сторони життя. Найвищі показники задоволеності тим, як на зараз склалося життя, спостерігаються в західноєвропейських країнах, а саме в Данії, Фінляндії, Швейцарії, Норвегії, Швеції, Австрії, Бельгії, Нідерландах, Ірландії та Великій Британії (див. табл. 3).

Таблиця 3

Поселенський розподіл відповідей на запитання: "Скажіть, будь-ласка, якою мірою Ви задоволені тим, як на зараз склалося Ваше життя?", 2007, середній бал

(0 – зовсім незадоволений, 10 – повністю задоволений)

Країни	Велике місто	Передмістя або околиця великого міста	Невелике місто	Село	або окремі дім (хутір) у сільській місцевості	ЗАГАЛОМ
Австрія	7,51	7,09	7,07	7,45	7,61	7,32
Бельгія	6,92	7,18	7,09	7,28	7,44	7,19
Болгарія	5,48	4,34	5,26	4,55	–	5,11
Велика Британія	7,21	7,32	7,39	7,31	7,67	7,35
Данія	8,04	7,79	7,87	8,11	8,16	7,95
Естонія	6,67	6,64	6,37	6,76	6,93	6,58
Ірландія	6,77	7,21	7,35	7,52	7,79	7,42
Іспанія	7,40	7,13	7,43	7,38	7,38	7,39
Кіпр	7,53	7,30	7,36	7,36	–	7,43
Латвія	6,14	6,32	5,95	6,04	6,17	6,09
Нідерланди	7,03	7,16	7,23	7,36	7,23	7,24
Німеччина	6,58	7,02	6,98	7,11	7,26	6,95
Норвегія	7,58	7,62	7,45	7,60	7,57	7,55
Польща	6,92	6,97	7,06	7,09	6,73	7,04
Португалія	6,79	6,32	6,22	6,27	5,12	6,30
Росія	6,00	5,47	5,68	5,11	4,01	5,59
Румунія	6,32	6,64	6,23	6,13	–	6,21
Словаччина	6,67	6,56	6,30	6,33	6,23	6,39
Словенія	7,50	7,15	7,16	6,88	6,94	7,04
Угорщина	6,21	6,08	6,29	6,38	5,40	6,38
Україна	5,14	4,64	5,64	5,59	5,00	5,54
Фінляндія	7,72	7,87	7,84	7,66	7,84	7,79
Франція	6,80	7,24	6,93	7,17	6,87	7,01
Швейцарія	7,68	7,69	7,60	7,86	8,07	7,79
Швеція	7,39	7,69	7,57	7,76	7,86	7,64

Найнижчі – в таких постсоціалістичних країнах, як Росія, Україна та Болгарія. Втім, О. Злобіна звертає увагу на те, що існує суттєве розходження між загальною задоволеністю життям та задоволеністю тим, як складається сьогоднішнє життя. Виявилось, що Україна – єдина країна з усіх учасників дослідження, де розрив між відповідями на ці запитання перевищує цілий бал

(задоволеність сьогоднішнім життям у цілому – 4,39; задоволеність тим, як склалося життя, – 5,54). Злобіна припускає, що оцінка задоволеності життям має не лише інтегральну, а й контекстуальну природу. "З одного боку, респонденти дають оцінки життя загалом, а не сьогочасних подій чи навіть середньострокових змін, з іншого – "сьогоднішній день" досить непомітно трансформується в свідомості респондента в "сьогоднішнє життя" [7, с. 225].

Як і в попередньому випадку, поселенський розподіл задоволеності тим, як на зараз складається життя, виокремив три групи. До першої групи було віднесено країни, в яких середньонаціональний бал задоволеності перевищує аналогічний середній бал у великому місті, до того ж помітна чітка тенденція зростання показника задоволеності тим, як на зараз складається життя, із зменшенням розміру населеного пункту: серед них – Велика Британія, Франція, Фінляндія, Швеція, Нідерланди, Бельгія, Ірландія та Україна. Щодо України потрібно зазначити, що в такому населеному пункті, як передмістя або околиця великого міста, показник задоволеності тим, як на зараз складається життя, значно поступається аналогічному показнику в інших населених пунктах. Очевидно, що околиці великих міст України ще не набули тих рис, які мають місце в західних країнах, де проживають заможні верстви населення. До другої групи було віднесено ті країни, в яких середній бал задоволеності тим, як на зараз склалося життя, у великому місті наблизений до середньонаціонального показника і загалом не помічено суттєвих відмінностей у задоволеності життям за поселенським розподілом відповідей респондентів. До цієї групи можна віднести Норвегію, Данію, Іспанію, Німеччину, Швейцарію, Австрію, Естонію, Польщу, Латвію та Угорщину. До третьої групи було віднесено країни, в яких середній бал задоволеності тим, як на зараз склалося життя, у великому місті перевищує середньонаціональний показник. До того ж у цих країнах помітна загальна тенденція зростання цього показника із зростанням розміру населеного пункту. До цієї групи слід віднести Кіпр, Португалію, Болгарію, Румунію, Словаччину, Словенію та Росію.

Іншим аспектом життєвого комфорту є задоволеність матеріальним станом (див. табл. 4). Найвищі показники задоволеності матеріальним станом спостерігаються в західноєвропейських країнах, а саме в Данії, Швейцарії, Норвегії, Швеції, Фінляндії, Бельгії, Австрії, Нідерландах та Ірландії. Найнижчі – в таких постсоціалістичних країнах, як Латвія, Росія, Україна та Болгарія.

Знову ж таки, поселенський розподіл задоволеності теперішнім матеріальним станом виокремив три групи країн. До першої групи було віднесено країни, в яких середньонаціональний бал задоволеності теперішнім матеріальним станом перевищує аналогічний середній бал у великому місті, до того ж помітна чітка тенденція зростання цього показника із зменшенням розміру населеного пункту. Серед них – Норвегія, Данія, Швеція, Ірландія, Велика Британія, Франція, Німеччина, Австрія, Нідерланди, Бельгія. До

другої групи було віднесено ті країни, в яких у цілому середній бал задоволеності теперішнім матеріальним станом у великому місті наближений до середньонаціонального показника і загалом не помічено суттєвих відмінностей у задоволеності за поселенським розподілом. До цієї групи можна віднести Фінляндію, Іспанію, Швейцарію, Естонію, Польщу, Україну. До третьої групи було віднесено країни, в яких середній бал задоволеності матеріальним станом у великому місті перевищує середньонаціональний показник. До того ж у цих країнах помітна загальна тенденція зростання цього показника із зростанням розміру населеного пункту. До цієї групи слід віднести Кіпр, Португалію, Болгарію, Румунію, Словаччину, Угорщину, Словенію, Латвію та Росію.

Таблиця 4

Поселенський розподіл відповідей на запитання: "Наскільки Ви задоволені Вашим теперішнім матеріальним станом?", 2007, середній бал (0 – зовсім незадоволений, 10 – повністю задоволений)

Країна	Велике місто	Передмістя або околиця великого міста	Невелике місто	Село	або окремий дім (хутір) у сільській місцевості	ЗАГАЛОМ
Австрія	7,18	7,17	7,02	7,40	7,64	7,24
Бельгія	6,92	7,38	7,20	7,44	7,62	7,33
Болгарія	4,14	3,28	3,89	3,25	–	3,78
Велика Британія	7,08	7,11	7,21	7,38	7,92	7,23
Данія	8,06	8,14	8,19	8,22	8,43	8,19
Естонія	5,69	6,17	5,69	5,81	5,95	5,75
Ірландія	6,63	7,13	7,08	7,27	7,64	7,24
Іспанія	7,04	6,71	7,02	6,89	6,97	6,96
Кіпр	7,05	6,62	7,07	6,67	–	6,90
Латвія	5,07	4,88	4,70	4,71	4,34	4,83
Нідерланди	6,95	7,49	7,34	7,51	7,51	7,36
Німеччина	6,18	6,83	6,62	6,97	6,69	6,67
Норвегія	7,70	7,76	7,64	7,80	7,57	7,68
Польща	5,95	6,08	5,95	6,05	5,20	5,99
Португалія	6,25	5,84	5,74	5,89	4,53	5,84
Росія	4,72	4,13	4,17	3,69	2,26	4,18
Румунія	5,53	6,71	5,61	5,42	–	5,51
Словаччина	6,39	6,19	5,94	5,91	5,00	6,02
Словенія	6,75	6,56	6,51	6,33	5,99	6,41
Угорщина	5,68	5,11	5,62	5,42	4,36	5,53
Україна	4,13	3,64	4,09	4,08	–	4,07
Фінляндія	7,35	7,43	7,39	7,31	7,36	7,37
Франція	6,46	6,84	6,56	6,76	6,52	6,63
Швейцарія	7,74	7,67	7,70	7,90	7,94	7,82
Швеція	7,45	7,66	7,54	7,82	7,96	7,66

Важливим аспектом життєвого комфорту є задоволеність нинішньою роботою (див. табл. 5). Цікаво, що задоволеність цим аспектом життя має не такі суттєві відмінності по країнах, як у попередніх випадках. Найвищі показники задоволеності нинішньою роботою спостерігаються в західноєвропейських країнах, а саме в Данії, Кіпрі, Швейцарії, Фінляндії, Австрії, Бельгії, Норвегії, Швеції, Іспанії, Ірландії, Словенії та ін. Найнижчі – в таких постсоціалістичних країнах, як Болгарія, Росія та Румунія.

Таблиця 5

Поселенський розподіл відповідей на запитання "Беручи до уваги всі сторони Вашої роботи, скажіть, наскільки Ви задоволені своєю нинішньою роботою?", 2007, середній бал,
(0 – зовсім незадоволений, 10 – повністю задоволений)

Країна	Велике місто	Передмістя або околиця великого міста	Невелике місто	Село	або окремий дім (хутір) у сільській місцевості	ЗАГАЛОМ
Австрія	7,44	7,29	7,45	7,57	7,76	7,51
Бельгія	7,34	7,40	7,39	7,62	7,31	7,50
Болгарія	6,44	5,48	6,60	5,89	–	6,34
Велика Британія	6,80	6,81	6,93	7,06	6,95	6,92
Данія	7,73	7,74	7,81	8,01	7,88	7,82
Естонія	6,95	7,43	6,64	7,22	6,68	6,90
Ірландія	6,73	7,06	7,35	7,32	7,59	7,29
Іспанія	7,11	6,85	7,19	7,27	7,30	7,19
Кіпр	7,82	7,55	7,60	7,63	–	7,70
Латвія	6,75	7,37	6,97	7,17	7,37	6,97
Нідерланди	7,22	7,30	7,24	7,45	7,04	7,31
Німеччина	6,50	6,92	6,87	7,15	7,41	6,89
Норвегія	7,44	7,36	7,39	7,60	7,45	7,45
Польща	6,78	6,70	6,98	7,00	5,43	6,91
Португалія	7,11	7,05	6,77	7,05	6,18	6,97
Росія	6,47	6,66	6,18	5,75	2,28	6,17
Румунія	5,29	4,80	5,17	5,41	–	5,29
Словаччина	6,95	7,24	6,37	6,79	7,67	6,70
Словенія	6,87	7,48	7,43	7,20	7,32	7,28
Угорщина	7,16	6,57	7,19	7,06	8,05	7,13
Україна	6,43	5,88	6,28	6,41	6,00	6,37
Фінляндія	7,55	7,57	7,64	7,57	7,76	7,62
Франція	7,07	6,75	6,78	7,24	7,13	7,00
Швейцарія	7,72	7,56	7,58	7,76	8,03	7,72
Швеція	7,30	7,33	7,50	7,42	7,36	7,40

Поселенський розподіл задоволеності теперішньою роботою виокремив три групи країн. До першої групи знову ж таки було віднесено країни, в яких

середньонаціональний бал задоволеності теперішньою роботою перевищує аналогічний середній бал у великому місті, до того ж помітна чітка тенденція зростання цього показника із зменшенням розміру населеного пункту: серед них – Данія, Швеція, Ірландія, Велика Британія, Німеччина, Австрія, Бельгія, Словенія, Польща та Латвія.

До другої групи було віднесено ті країни, в яких у цілому середній бал задоволеності теперішньою роботою у великому місті наблизений до середньонаціонального показника і загалом не помічено суттєвих відмінностей у задоволеності за поселенським розподілом. До цієї групи можна віднести Норвегію, Фінляндію, Іспанію, Францію, Нідерланди, Швейцарію, Естонію, Угорщину, Словаччину та Румунію. До третьої групи було віднесено країни, в яких середній бал задоволеності роботою у великому місті перевищує середньонаціональний показник. У цих країнах також помітна загальна тенденція зростання цього показника із зростанням розміру населеного пункту. До цієї групи слід віднести Кіпр, Португалію, Болгарію, Росію та Україну.

Аспект дозвілля відображають відповіді на представлене в Європейському соціальному дослідженні запитання щодо задоволеності співвідношенням між тим часом, що витрачається на роботу, та тим часом, що його присвячують іншим сторонам свого життя (див. *табл. 6*). Помітним є той факт, що задоволеність цим аспектом життєвого комфорту є загалом нижчою за попередні показники життєвого комфорту: у жодній країні середній бал не досяг позначки 7 балів.

Найвищі показники задоволеності співвідношенням між витрачанням часу на роботу та інші сторони життя спостерігаються в західноєвропейських країнах, а саме на Кіпрі, у Данії, Австрії, Нідерландах, Швейцарії, Фінляндії, Норвегії, Ірландії та Бельгії. Найнижчі – в постсоціалістичних країнах: Росії, Болгарії, Польщі та Румунії. Поселенський розподіл задоволеності співвідношенням між витрачанням часу на роботу та інші сторони життя також виокремив три групи країн. До першої групи було віднесено країни, в яких середньонаціональний бал задоволеності цим аспектом життя перевищує аналогічний середній бал у великому місті; до того ж помітна чітка тенденція зростання цього показника із зменшенням розміру населеного пункту: серед них – Норвегія, Швеція, Ірландія, Велика Британія, Німеччина, Франція, Австрія, Польща, Латвія, Болгарія та Україна. До другої групи було віднесено ті країни, в яких середній бал задоволеності співвідношенням між витрачанням часу на роботу та інші сторони життя у великому місті наблизений до середньонаціонального показника і загалом не помічено суттєвих відмінностей у задоволеності за поселенським розподілом. До цієї групи можна віднести Фінляндію, Бельгію, Іспанію, Нідерланди, Швейцарію, Словенію, Угорщину, Румунію та Естонію. До третьої групи було віднесено країни, в яких середній бал задоволеності співвідношенням між витрачанням часу на роботу та інші сторони життя у великому місті перевищує середньонаціональний показник.

Крім цього у цих країнах помітна загальна тенденція зростання цього показника із зростанням розміру населеного пункту. До цієї групи слід віднести Словаччину, Данію, Кіпр, Португалію та Росію.

Таблиця 6

Поселенський розподіл відповідей на запитання: "Наскільки Ви задоволені співвідношенням між тим часом, що витрачаєте на роботу, та тим часом, що Ви його присвячуєте іншим сторонам свого життя?", 2007, середній бал

(0 – зовсім незадоволений, 10 – повністю задоволений)

Країна	Велике місто	Передмістя або околиця великого міста	Невелике місто	Село	або окремий дім (хутір) у сільській місцевості	ЗАГАЛОМ
Австрія	6,33	6,75	6,53	6,78	6,34	6,61
Бельгія	6,15	5,68	6,29	6,32	5,80	6,22
Болгарія	5,33	4,09	5,25	5,40	–	5,28
Велика Британія	5,84	5,95	6,02	6,04	6,81	6,02
Данія	7,23	6,93	6,70	6,99	6,76	6,89
Естонія	5,90	5,65	5,75	6,09	6,14	5,87
Ірландія	6,03	5,97	6,35	6,31	6,72	6,32
Іспанія	5,88	5,92	5,75	6,03	6,61	5,92
Кіпр	7,32	7,00	6,35	6,82	–	6,98
Латвія	5,78	5,98	6,37	6,19	6,32	6,04
Нідерланди	6,43	6,46	6,35	6,70	6,43	6,52
Німеччина	5,60	6,13	5,71	5,73	5,10	5,75
Норвегія	6,12	6,35	6,40	6,26	6,08	6,25
Польща	4,97	5,17	5,14	5,34	4,57	5,18
Португалія	6,14	5,98	5,59	6,20	5,48	5,97
Росія	5,56	5,53	5,25	5,00	2,96	5,30
Румунія	5,18	5,55	5,21	5,33	–	4,76
Словаччина	5,76	5,67	5,14	5,57	5,33	5,46
Словенія	5,95	6,40	6,10	5,99	5,56	6,06
Угорщина	5,97	4,86	6,02	5,51	3,58	5,79
Україна	5,25	5,37	5,62	5,63	5,00	5,57
Фінляндія	6,45	6,07	6,55	6,56	6,18	6,40
Франція	6,02	6,19	6,13	6,35	5,74	6,17
Швейцарія	6,86	6,51	6,23	6,45	6,87	6,47
Швеція	5,90	5,99	6,02	5,87	6,05	5,97

Підбиваючи підсумки аналізу поселенської диференціації життєвого комфорту населення європейських країн, потрібно зазначити, що існує три групи країн з різною спрямованістю задоволеності різними аспектами життя у залежності від розміру населеного пункту. До групи країн, у яких середньонаціональний бал задоволеності певним аспектом життя перевищує аналогіч-

ний середній бал у великому місті та простежується чітка тенденція зростання цих показників із зменшенням розміру населеного пункту, ввійшли переважно найбільш розвинені в соціально-економічному плані європейські країни. Незважаючи на високий ступінь урбанізації, високий рівень соціально-економічного розвитку цих країн поширився не лише на великі міста, а й на менші населені пункти. Цю тенденцію доводять не тільки вищі, ніж у великих містах, показники задоволеності життям у цілому, а й вищі показники задоволеності матеріальним становищем, роботою та дозвіллям. Показовим є те, що в цих країнах найвищі показники життєвого комфорту зафіксовані стосовно респондентів, які проживають в окремих будинках (хуторах) у сільській місцевості. Тобто усамітнення від жвавого життя "цільніших" соціумів у розвинених суспільствах сприяє зростанню життєвого комфорту.

Разом з тим, низка розвинених західноєвропейських країн потрапили до групи країн, в яких не помічено суттєвих відмінностей у задоволеності певними аспектами життєвого комфорту за поселенським розподілом. До їх числа потрапили також суспільства із середнім рівнем соціально-економічного розвитку. Це свідчить, що не в усіх випадках поселенські чинники диференціюють життєвий комфорт людей.

До групи країн, в яких середній бал більшості показників життєвого комфорту у великому місті перевищує середньонаціональний бал та помітна загальна тенденція зростання цих показників із збільшенням розміру населеного пункту, потрапили переважно постсоціалістичні суспільства. У цих країнах домінує особливий тип економіки, коли всі соціально-економічні ресурси зосереджені у великих містах. Саме економічний чинник штовхає людей у великі міста, незважаючи на можливий психологічний дискомфорт проживання у них. Тобто проблема задоволення матеріальних потреб у суспільствах з перехідною економікою робить життя у великих містах більш привабливим, натомість у розвинених суспільствах задоволення матеріальних потреб спричиняє критичне ставлення до негативних явищ урбанізації. Постсоціалістичні перетворення сприяли набуттю процесом метрополізації повсюдного характеру. Ці трансформації не тільки призупинили постіндустріальну перспективу, але й у багатьох країнах спричинили деіндустріалізацію. Очевидно, що відсутність потужної постіндустріальної економіки не сприяє "розосередженню" життєвого комфорту за межі великих міст. Унаслідок цього сформований у межах політико-економічного механізму постсоціалістичних перетворень процес метрополізації закріпив за великими містами статус місця з найвищим рівнем життя. Однак не в усіх випадках вищий рівень життя зумовлює відповідне зростання життєвого комфорту мешканців великих міст. У заможних мешканців великих міст унаслідок задоволення матеріальних потреб зростає вимогливість до інших сфер життя та часто може спричинити відчуття дискомфорту.

Результати поселенської диференціації життєвого комфорту населення України вказують на суперечливі тенденції. З одного боку, за показниками загальної задоволеності життям та задоволеності нинішньою роботою Україна потрапляє до групи постсоціалістичних країн, де цей показник зростає із збільшенням розміру населеного пункту. З іншого боку, за показником задоволеності матеріальним станом Україна потрапила в групу країн, де не простежується поселенська диференціація в цьому аспекті життєвого комфорту. Більше того, за такими показниками, як задоволеність тим, як на зараз складається життя, та задоволеність співвідношенням між витрачанням часу на роботу та інші сторони життя, Україна потрапила до групи країн, де зростання цих показників пов'язане зі зменшенням розміру населеного пункту. Таким чином, незважаючи на об'єктивні процеси метрополізації в Україні, її суб'єктивний вимір – зростання життєвого комфорту із збільшенням розміру населеного пункту – не тільки набув чітких ознак, але й демонструє зворотну тенденцію, характерну для процесу субурбанізації. З'ясування цих суперечливих тенденцій потребує подальших наукових розвідок у вивченні чинників життєвого комфорту українців.

1. Урбанизация и развитие городов в СССР / отв. ред. И.И.Сигов. – Л. : Наука, 1985. – 255 с.
2. *Campbell A.* The quality of American life : perceptions, evaluations, and satisfactions / Angus Campbell, Philip E. Converse, Willard L. Rodgers. – New York : Russell Sage Foundation, 1976. – 583 p.
3. Тяжелые времена – позади. Перспектива наступления легких пока не просматривается. – Пресс-выпуск ВЦИОМ №1847 от 22.09.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wciom.ru/index.php?id=459&uid=112004>
4. Пустая страна // Новая газета. – 10.07.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.novayagazeta.ru/society/47313.html>
5. *Головаха Є.* Тенденції соціальних змін в Україні та Європі: за результатами "Європейського соціального дослідження" 2005–2007–2009 роки / Є. Головаха, А. Горбачик. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2010. – 118 с.
6. *Fischer J.* Subjective Well-Being as Welfare Measure: Concepts and Methodology / Justina Fischer. – Paris : OECD, 2009. – 42 p. – Access mode : http://www.lameta.univ-montp1.fr/IMG/pdf/Fisher_SubjectiveWellBeing.pdf
7. *Злобіна О.Г.* Соціальне самопочуття як чинник соціальної диференціації / О.Г. Злобіна // Проблеми розвитку соціологічної теорії: соціальна інтеграція та соціальні нерівності в контексті сучасних суспільних трансформацій : матеріали V Всеукраїнської наук.-практ. конф. / під заг. ред. О.Д. Кученко, В.І. Судакова. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2009. – С. 214–225.

Додатковий список літератури

1. Urbanizacija i razvitie gorodov v SSSR / otv. red. I.I.Sigov. – L. : Nauka, 1985. – 255 s. [in Russian]
2. Campbell A. The quality of American life : perceptions, evaluations, and satisfactions / Angus Campbell, Philip E. Converse, Willard L. Rodgers. – New York : Russell Sage Foundation, 1976. – 583 p.
3. Tjzshelye vremena – pozadi. Perspektiva nastuplenija legkih poka ne prosmatrivaetsja. – Press-vypusk VCIOM №1847 ot 22.09.2011 [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://wciom.ru/index.php?id=459&uid=112004> [in Russian]
4. Pustaja strana // Novaja gazeta. – 10.07.2011 [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.novayagazeta.ru/society/47313.html> [in Russian]
5. Golovaha Je. Tendencii' social'nyh zmin v Ukraini ta Jevropi: za rezul'tatamy "Jevropejs'kogo social'nogo doslidzhennja" 2005–2007–2009 roky / Je.Golovaha, A.Gorbachyk. – K. : Instytut sociologii' NAN Ukrainy, 2010. – 118 s. [in Ukrainian]
6. Fischer J. Subjective Well-Being as Welfare Measure: Concepts and Methodology / Justina Fischer. – Paris : OECD, 2009. – 42 p. – Access mode : http://www.lameta.univ-montpl.fr/IMG/pdf/Fisher_SubjectiveWellBeing.pdf
7. Zlobina O.G. Social'ne samopochuttja jak chynnyk social'noi' dyferenciacii' / O.G.Zlobina // Problemy rozvytku sociologichnoi' teorii': social'na integracija ta social'ni nerivnosti v konteksti suchasnyh suspil'nyh transformacij : Materialy V Vseukrai'ns'koi' naukovo-praktychnoi' konferencii' / pid zag. red. O.D.Kucenko, V.I.Sudakova. – K. : VPC "Kyj'vs'kyj universytet", 2009. – S. 214–225. [in Ukrainian]

Отримано 05.01.12

О.И. Бурова

ПОСЕЛЕНЧЕСКАЯ ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ ЖИЗНЕННОГО КОМФОРТА НАСЕЛЕНИЯ ЕВРОПЕЙСКИХ СТРАН: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

В статье сравнивается поселенческая дифференциация жизненного комфорта европейских стран. В западноевропейских странах прослеживается тенденция роста показателей жизненного комфорта с уменьшением размера населенного пункта. В постсоциалистических странах заметна общая тенденция роста этих показателей с увеличением размера населенного пункта.

Ключевые слова: жизненный комфорт, урбанизация.

Burova O.I.

SETTLEMENT DIFFERENTIATION OF VITAL COMFORT OF POPULATION OF EUROPEAN COUNTRIES: A COMPARATIVE ANALYSIS

The article compares settlement differentiation of vital comfort of European countries. In Western countries, trend growth rates of vital comfort with a decrease in the size of the settlement. In post-socialist countries, noticeable general trend of growth of these parameters with increasing size of the settlement.

Keywords: vital comfort, urbanization.